

L'ESPERIT DE LA RESISTÈNCIA COM A ARTICULADOR DEL PROJECTE POLÍTIC DE LA UE. UNA ANÀLISI DE *LA ESCRITURA O LA VIDA* DE JORGE SEMPRÚN

Ana García Díaz

Universitat de Jordània

alpargata99@gmail.com

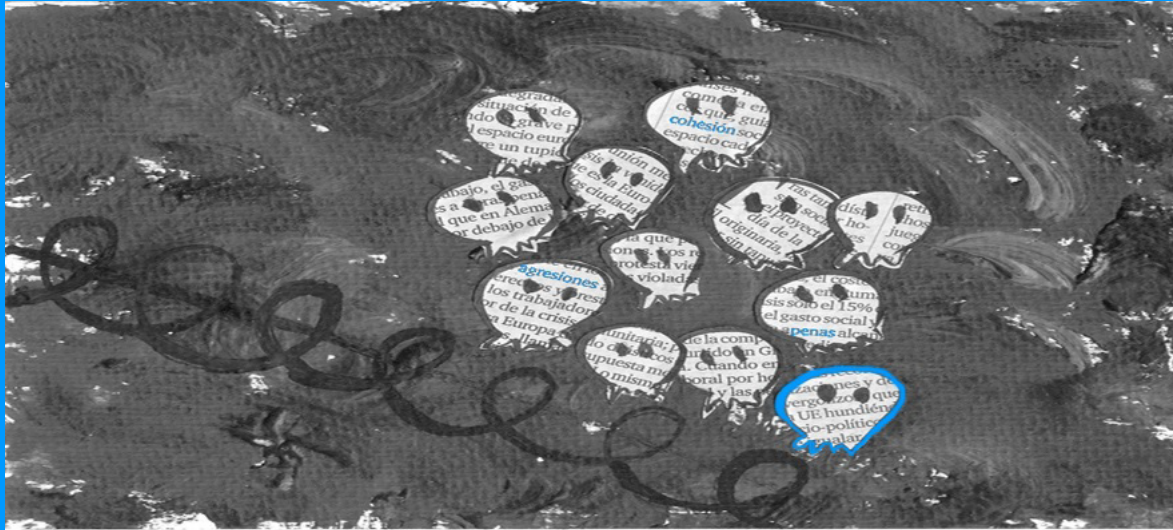
Cita recomanada || RYAN, Mary (2011): "Llavors i ara: Memòries de la Irlanda patriarcal en l'obra de Marian Keyes" [article en línia], 452°F. *Revista electrònica de teoria de la literatura i literatura comparada*, 5, 110-130, [Data de consulta: dd/mm/aa], <<http://www.452f.com/index.php/ca/mary-ryan.html>>

Il·lustració || Mireia Martín

Traducció || Marta Martí

Article || A petició | Publicat: 07/2011

Llicència || Reconeixement-No comercial-Sense obres derivades 3.0 de Creative Commons.

Resum || Aquest treball analitza el procés de construcció de memòria a l'obra de Jorge Semprún, partint de la seva novel·la *La escritura o la vida* i explora la seva vinculació amb la construcció d'una identitat col·lectiva que serveixi com a base d'una espiritualitat europea representada a la formació política de la Unió Europea. El nostre article és un intent de revelar les estratègies literàries a través de les quals Semprún du a terme aquesta identificació alhora que proposa una anàlisi crítica dels abast polítics de la mateixa.

Paraules clau || Jorge Semprún | *La escritura o la vida* | memòria col·lectiva | identitat europea | resistència | comunitat afectiva.

Abstract || This piece of work analyses the process of memory construction in the work of Jorge Semprún, focusing in his novel *Literature or Life*. In this article, we explore the connection between the building of a collective identity that could be used as the basis of an European spirituality represented in the political project of the European Union. Our article tries to disclose the literary strategies that Semprún uses to establish this identification while proposes a critical analysis of its political implications.

Keywords || Jorge Semprún | *Literature or Life* | collective memory | european identity | resistance | affective community.

0. Introducció

En el quart número d'aquesta revista plantejàvem l'estudi del vincle entre la literatura comparada, els productes culturals al voltant de la memòria i la seva relació amb la construcció d'identitats individuals i col·lectives. Es buscava incidir així en una vessant comparatista capaç de sortir del propi text literari per articular un enunciat que es relacioni amb la realitat no només com a eina d'anàlisi d'aquesta sinó, encara més, com a punt d'articulació des del qual transformar-la. La problemàtica que presenta l'anomenada «literatura testimonial», àmpliament analitzada per diversos autors –va ser també abordada en el quart número del nostre monogràfic per autors com Jaume Peris (2005) o José Colmeiro– apunta a l'ús del testimoni i la memòria per elaborar una «història oficial» en molts casos utilitzada com a justificació de certes actituds o decisions polítiques. Aquests *abusos de la memòria*¹ ens forcen a adoptar una posició crítica com a comparatistes. Cal, així, reflexionar no només sobre la forma de narrar sinó també sobre les implicacions que aquesta té per a la construcció d'una identitat i una memòria col·lectiva i les seves implicacions polítiques en el nostre present.

És des d'aquesta perspectiva des de la qual ens apropem a l'anàlisi de l'obra de Jorge Semprún i, més específicament, de la seva novel·la *La escritura o la vida*. La complexitat de la seva escriptura, articulada al voltant del mateix procés de la narració històrico-literària i la seva vinculació de forma directa entre l'elaboració del record dels camps de concentració i la construcció d'una identitat europea, s'incorpora a aquests processos de construcció discursiva proposant una exploració teòrica i pràctica sobre l'abast polític de la literatura alhora que qüestiona els marges del testimoni en la seva relació amb la novel·la, l'autobiografia, la Història i la Memòria. D'aquesta manera, mentre *La escritura o la vida* exposa des de la seva pròpia construcció narrativa la dialèctica entre individu i comunitat, també reivindica la incorporació de la subjectivitat als discursos polítics a través del desplaçament de la noció de *veritat* històrica a favor de la construcció dialèctica i dinàmica de la memòria col·lectiva. Així, prenent la pròpia vivència com a reflexió articuladora d'una experiència col·lectiva, Semprún construeix un testimoni que exemplifica la vinculació entre subjecte i comunitat a través de la hibridació textual dels dos conceptes: la noció de «comunitat afectiva»² (Halbwachs, 2005) els marges de la qual intenten ser ampliat constantment a través de la redacció de la pròpia obra literària i la de «espiritualitat europea», explorada per Edmund Husserl el 1935 (Husserl, 1990)³. Des de la interrelació d'aquestes dues nocions, l'obra de Semprún pretén fer-se partícip del procés de construcció d'una «memòria col·lectiva». Alhora, proposa una resignificació espaciotemporal que permeti a Europa superar l'experiència traumàtica i col·laborar en un projecte

NOTES

1 | Vegeu Todorov (2000).

2 | La novel·la reivindica així una continuïtat amb l'esperit humanista i idealista europeus alhora que intenta projectar-los cap a l'organització política europea. En aquest sentit, la presència de Maurice Halbwachs –la presència del qual posseeix també una clara funció testimonial– adquireix un valor ideològic fonamental. En efecte, aquesta figura s'estableix no només com a eix narratiu de la novel·la (i del record) sinó també com a articulador teòric del mateix artefacte literari i de les proposicions discursives que se'n desprenen. A *La memoria colectiva*, Maurice Halbwachs (2004) posa de manifest la relació entre la vivència i l'experiència col·lectiva a l'hora d'elaborar el record. Sota l'estudi de Halbwachs, la memòria es comprèn com un procés dinàmic on, contínuament, la relació entre subjecte i comunitat va resignificant i reconstituïnt els records. En aquest sentit, a l'igual que l'evocació depèn de l'altre, la constitució d'una memòria depèn de la vinculació emocional amb el record, vinculació que constitueix l'aglutinador d'una «comunitat afectiva» que és capaç de mantenir aquesta memòria col·lectiva en un procés actiu de construcció i resignificació; és a dir, de presentalització. El marc on poden convergir tant la memòria individual com la col·lectiva és el «corrent de pensament». Aquest «corrent de pensament» es transmetria, a través de la construcció d'una comunitat afectiva, d'unes generacions a les altres, i es podria trobar més o menys manifesta en un determinat moment històric però constituïnt, en qualsevol cas, l'essència constructora de memòria (Halbwachs, 2004: 66).

3 | En el seu assaig *La crisis de la humanidad europea*,

polític articulat al voltant de la proposta supranacional de Husserl que tindria el seu reflex a l'Europa democràtica de la Unió Europea.

D'acord amb els principis plantejats anteriorment, ens proposem en aquest article, d'una banda, analitzar les eines a través de les quals Semprún estableix aquesta vinculació i, d'altra banda, dur a terme una anàlisi crítica de les implicacions polítiques d'aquesta construcció.

1. El testimoni com a exercici polític: la reivindicació del projecte polític de la Unió Europea

En aquest sentit, el testimoni de Semprún, escrit el 1995, sis anys després de la caiguda del mur de Berlín i després de l'obertura d'Alemanya a l'Europa comunitària, suposa una defensa ideològica de l'organització política europea com un símbol de la superació de l'experiència i de la fraternitat europea. En efecte, tal i com Semprún reconeix, la Unió Europea reflecteix el triomf d'aquesta «espiritualitat europea» reivindicada per Husserl

Algunos, posteriormente, comparando la época con esa utopía racional supranacional de una Europa inspirada por la razón y por el espíritu crítico, han puesto en evidencia el carácter aparentemente irrisorio de ese racionalismo abstracto y utópico, retórico. Y, sin embargo, esa razón democrática ha triunfado, y en la Europa actual, al margen de todos los problemas a los que han aludido quienes me han precedido, todos los problemas de la virulencia de los nacionalismos y de la disgregación de los imperios, resulta evidente que la idea capital que el anciano filósofo expresaba patéticamente en 1935 en Viena ha cobrado forma y ha cobrado cuerpo (Semprún, 2006: 261).

La novel·la de Semprún, així doncs, suposa un exercici d'afirmació de la noció d'una Europa contemporània fraterna, moguda per valors humanistes i travessada per un esperit de la resistència. La novel·la pretén alhora reivindicar i expandir els marges d'aquesta *comunitat* afectiva al voltant d'una *corrent de pensament* pròpia d'Europa. D'aquesta manera, es col·labora en l'elaboració d'una *memòria col·lectiva* europea on l'experiència dels camps es trobaria resignificada per mostrar la UE com al resultat de la superació històrica i ontològica europees. En aquest sentit, ens sembla especialment interessant dur a terme una anàlisi de *La escritura o la vida* que ens permeti explorar la visió del present polític europeu que està construint.

1.1. La construcció d'un imaginari europeu.

Les diferents eines literàries contribueixen en la novel·la a construir dues estratègies fonamentals: la resignificació de l'experiència i la construcció mítica del record. La conjunció d'ambdues representarà

Edmund Husserl apuntava a l'encreuament espaciotemporal on es trobava Europa, que tenia davant seu la possibilitat de desenvolupar el projecte d'una Europa supranacional (Husserl, 1990: 332) o rendir-se davant l'avançament dels totalitarismes i la disgregació espiritual. La unificació europea es feia possible, segons Husserl, pel caràcter fraterno de les diferents nacions europees, agermanades per una tradició històrica, filosòfica i cultural que constituïrien una espiritualitat europea (Husserl, 1990: 329). Així, Husserl construeix una tradició idealista i vinculada als principis de la raó il·lustrats com a base teòrica d'aquesta espiritualitat. Aquesta noció, reivindicada pel mateix Semprún en nombrosos assaigs (Semprún, 2006), es constitueix en la novel·la com el «corrent de pensament» al qual incorporar el testimoni i es represa, de nou, com el vincle constructor de la Unió Europea.

una visió del present polític europeu alhora que construeix un imaginari mític com a estratègia d'elaboració d'aquesta comunitat afectiva, que serveixi de referent per a l'articulació d'aquesta espiritualitat europea. Semprún construeix en aquesta novel·la una simbologia que imbrica tant la vida ficcional del seu transsumpte com una realitat històrica i una tradició cultural europea. D'aquesta manera està col·laborant a crear una «tradició referencial de mites o d'al·legories històriques» (Semprún, 2007: 198) que permetin la representació del camp de Buchenwald. L'estratègia narrativa de Semprún respon a la necessitat de dotar a la representació d'una sèrie de referències capaces d'articular un vincle afectiu entre el lector i la noció de resistència. D'aquesta manera, el lector es reconeix com una figura que s'incorporarà dintre d'una comunitat transhistòrica⁴.

1.2. El gènere com a constructor d'un imaginari europeu

En primer lloc, sembla obligat reflexionar sobre l'elecció genèrica a través de la qual l'autor aborda la representació de l'experiència. Així, pren especial rellevància la construcció d'un jo autoficcional transfigurat («Necesito pues un “yo” de la narración que se haya alimentado de mi vivencia pero que la supere, capaz de insertar en ella lo imaginario, la ficción» (Semprún, 1995: 181)) mitjançant el seu desdoblament en dues veus que, alhora que enuncia reiteradament la seva intenció de testimoniar un esdeveniment històric, reconeix el caràcter artefactual de la narració. Aquesta divisió en dues veus, reflecteix novament la interpretació de construcció de la memòria autobiogràfica de Maurice Halbwachs, segons la qual «el “yo” y su duración se sitúan en el punto de encuentro de dos series distintas y, en ocasiones, divergentes: la que se asocia a los aspectos vivos y materiales del recuerdo y la que reconstruye lo que únicamente forma parte del pasado» (Duvignaud, 2005: 12).

Es construeix així una veu narrativa que fluctua entre la representació dels fets amb un caràcter d'immediatesa (amb una vinculació afectiva més marcada, utilitzant el present) i l'assumpció d'una distància temporal-afectiva més gran (marcada estilísticament a través de l'ús del passat). Aquesta estratègia literària, relacionada amb la narrativa faulkeriana, a la qual s'al·ludeix directament a la novel·la i on «la memoria es lo que cuenta, lo que gobierna la acción profusa del relato, lo que lo hace avanzar...» (Semprún, 2007: 182) i unida a un llenguatge estilitzat capaç de transcendir l'experiència, reafirma aquesta idea de reelaboració del record.

D'aquesta manera, articulant literàriament la teoria sociològica de Halbwachs segons la qual «un acontecimiento no ocupa su lugar en la serie de hechos históricos hasta un tiempo después de producirse» (Halbwachs, 2005: 55), Semprún construeix un narrador que,

NOTES

4 | L'estratègia de Semprún coincideix en aquest punt amb l'afirmació de Hardt i Negri que assenyalen que la construcció d'una mitologia de la resistència és reflex de la capacitat organitzativa de la *multitud* com a subjectivitat política alhora que constitueix una estratègia necessària perquè aquesta sigui capaç de reconèixer-se (Hardt i Negri, 2005: 430).

malgrat partir d'una narració plena de marques de versemblança –l'ús constant de dates de caràcter històric, la inclusió de dades autobiogràfiques o el joc amb personatges reals– per a dotar-la d'un caràcter *objectiu*, de forma explícita reelabora el record i resignifica l'experiència en una estratègia retòrica que força el lector a qüestionar-se la «veracitat» del testimoni. L'enfrontament d'aquestes dues veus permet construir una lectura de superació de l'experiència històrica i ontològica que es veu també confirmada a través de l'estructura narrativa de l'obra. Així, en l'últim capítol, el mateix subjecte-autor es fa emblema de la superació de l'experiència dels camps (a la tornada a Buchenwald però també al final de la narració) i les noves generacions (representades pels néts de Semprún⁵ i per Cohn-Bendit) s'erigeixen com a receptors del testimoni i continuadores d'un futur polític europeu inspirat en la resistència i en els valors d'una tradició humanistes alhora que s'integren, com el mateix lector, dintre del mateix univers mític europeu.

En aquest sentit, la veu narrativa du a terme una lectura de l'experiència que pretén ser en realitat un reflex de la visió de Semprún del mateix present europeu i de l'essència constitutiva de la Unió Europea. Alhora aquesta ambigüitat genèrica reforça la noció subjectiva de l'esdeveniment i de la narració. Com a conseqüència, *La escritura o la vida* explicita el caràcter de constructe associat a la Història alhora que exemplifica l'exercici d'elaboració d'una «memòria autobiogràfica» i la «memòria històrica» (Halbwachs, 2005: 53). D'aquesta manera, el testimoni de Semprún s'allunya de l'intent de construcció d'una *veritat* històrica per a col·laborar a un projecte de memòria que construeixi un imaginari mític articulat al voltant dels afectes.

1.3. La data com a marc temporal de l'imaginari mític europeu

La construcció d'aquest imaginari es posa de manifest, en primer lloc, en la construcció d'un marc temporal del record. En aquest sentit, la «data» adquireix una rellevància singular en l'obra de Semprún. Així, la seva inclusió funciona, com ja havíem esmentat, com una estratègia de versemblança. D'altra banda, suposa una eina retòrica que permet la inclusió del lector en un marc temporal identificable i comú. La data suposa així un element clau a l'hora de representar una temporalitat que inclogui la vivència i l'experiència dins del discurs històric i articuli dialògicament la memòria col·lectiva amb l'autobiografia. D'aquesta manera, a la novel·la es representa un «jo» que assumeix la seva mateixa biografia com a marc temporal de la narració i, per tant, resignifica el valor de les dates (per exemple, el mes d'abril ja no es relaciona només amb l'alliberació de Buchenwald sinó també amb la proclamació de la II República Espanyola) alhora que equipara esdeveniments col·lectius amb dates de caràcter afectiu

NOTES

5 | En aquest sentit, Maurice Halbwachs (2004) reivindica a *La memoria colectiva*, el marc familiar i, en especial, la figura avis-néts, com a fonamental en la transmissió d'aquest *corrent de pensament*.

que construeixin aquest imaginari simbòlic europeu al voltant de l'humanisme. En aquest sentit, tant les seves obres literàries com en les assagístiques, Semprún proposa una construcció mítica de l'esdeveniment on la figura d'Elias Canetti pot vincular-se amb la de Bloch (perquè Canetti donava una conferència el mateix dia en que naixia aquest), o Baudelaire amb Halbwachs, el transsumpte del mateix Semprún, Buchenwald i la Batalla de Madrid (perquè Semprún i Halbwachs parlaven en els llits tronats d'un poema de Baudelaire el mateix dia de l'aniversari del començament de la Batalla de Madrid). Així, a través de processos associatius de la memòria⁶, s'està construint un marc mític temporal propi de l'humanisme resistent europeu on la Història s'equipara a l'esdeveniment i al qual l'autor incorpora la seva pròpia obra.

1.4. El camp com a origen

Tal i com assenyala Halbwachs, de la mateixa manera com el record adquireix la seva temporalitat en relació a uns marcs socials, també l'espai es converteix en un element fonamental per a l'elaboració d'una *comunitat afectiva*. Així, «todo lo que hace el grupo puede traducirse en términos espaciales, y el lugar que ocupa no es más que la reunión de todos los términos» (Halbwachs, 2005: 133). En aquest sentit, el camp de concentració es reivindica com una cruïlla espacial on conflueix la tradició idealista europea representada tant a les converses entre Goethe i Eckermann, dos segles enrere, com en els poetes, músics i filòsofs europeus evocats a les converses a les latrines o al voltant dels llits de Maurice Halbwachs, com en els propis actes de resistència duts a terme en la clandestinitat. La resignificació de l'espai, recolzat per l'estructura narrativa faulkeriana i la construcció d'un continu temporal, contribueix, d'aquesta manera, a construir una *memòria col·lectiva* que inclogui els camps en un espai mític originari que puguem identificar amb una pàtria. Així, el camp de Buchenwald (tan proper a Weimar, centre simbòlic de l'humanisme europeu i que, sota el domini totalitari de la RDA havia funcionat també com a camp de concentració (Semprún, 1994: 12)) es pren com a espai central simbòlic des del qual proposar una reconstrucció democràtica d'Europa que tingui el seu centre simbòlic en la reunificada Alemanya, únic país europeu que va patir la presència dels dos totalitarismes europeus. Tal com afirma Semprún

Mi propósito consiste en afirmar que las mismas experiencias políticas que hacen que la historia de Alemania sea una historia trágica, también pueden permitirle situarse en la vanguardia de una expansión democrática y universalista de la idea de Europa. Y el emplazamiento de Weimar podría

NOTES

6 | Aquest procés associatiu és una eina de construcció de l'evocació a tota l'obra com reflecteix Soto Fernández: «En virtud de ese proceso asociativo lo blanco vincula el bosque de hayas con la tormenta de nieve que cayó sobre París el 1 de mayo cuando desfilaban libertadores y deportados, al tiempo que esta imagen atrae a otra, también de nieve que reaparecerá en Ascona como una visión letal que hará fracasar sus intenciones literarias. El sueño de la nieve volvió quince años después, en su reclusión en 1962 en Concepción Bahamonde, cuando recobró la memoria escuchando los relatos de un compañero sobre Mauthausen; éstos exorcizaron su terror al recuerdo y lo dispusieron para "afrontar la muerte a través de la escritura". A la cadena de imágenes asociadas se une el simbolismo de las efemérides: también el 1 de mayo de 1964, nueve años después del desfile en París en el que la tormenta de nieve cayó sobre los liberados de los campos alemanes, vuelve este fantasma en el ejemplar blanco de caracteres de El Largo viaje, con el que Carlos Barral suple la edición española de la novela, que la censura impidió fuera imprimida para la entrega del Premio Formentor celebrada en Salzburgo. El principiante escritor interpretó, en aquella maqueta vacía de contenido, la tarea perpetua de renovar el interminable relato de su experiencia» (Soto Fernández, 1996: 184).

convertirse en el lugar simbólico de memoria y de futuro (2007: 326).

El camp és proposat, d'aquesta manera, com un símbol d'aquest ordenament de l'experiència i és articulad dialògicament amb la resta d'elements mítics per a construir una comunitat afectiva que confereixi a tots els europeus una memòria col·lectiva compartida. En aquest sentit, la novel·la de Semprún proposa superar les diferències nacionals en les construccions de memòria.

En aquest sentit, i atès que, tal com el propi Semprún va reconèixer en el seu discurs pel Premi de la Pau de Frankfurt, el llenguatge és la veritable pàtria de l'esperit humanista:

A fin de cuentas mi patria no es la lengua, ni la española ni la francesa: mi patria es el lenguaje. O sea, un espacio de comunicación social, de invención lingüística; una posibilidad de representación del universo, de modificarlo también, aunque sea mínima o marginalmente, por el lenguaje mismo (Semprún, 2004: 16).

Aquesta superació política tindrà la seva correspondència en l'intent d'establir una «literatura supranacional», superadora dels espais fronterers en incloure autors com César Vallejo (compartint, així, la proposada de Husserl de què *l'espiritualitat europea* supera els mateixos límits geogràfics d'Europa)⁷. D'altra banda, la inclusió d'autors vinculats a la tradició judeo-alemanya (Freud, Halbwachs, Levinas, Benjamin, Adorno o Celan) es converteix en una estratègia de recuperació d'una tradició que va intentar ser anul·lada pel nazisme i l'absència de la qual, com assenyala Semprún, suposa «una de las grandes lagunas en la construcción actual de Europa» (2006: 278).

1.5. La memòria de la resistència: la constitució d'una ètica de la resistència

La proposta de comunitat proposada per Semprún, com veiem, està estretament lligada a les nocions humanistes reivindicades per Husserl. Però, encara més, l'obra de Semprún estructura aquesta comunitat al voltant de la noció de resistència. En aquest sentit, *La escritura o la vida* intenta recuperar una experiència resignificada i transcendida en la qual es construeixi, més que una memòria dels propis camps, una memòria de la resistència. L'articulació d'aquesta noció amb diferents situacions biogràfiques i col·lectives acabarà per establir un vincle entre diferents esdeveniments històrics (la Guerra Civil espanyola, la Resistència francesa, els camps de concentració alemanys o el moviment democràtic Carta 77) i entre diferents subjectes o vivències biogràfiques (el propi transsumpte de Semprún amb Leon Blum, César Vallejo o el mateix Paul Celan)

NOTES

7 | «Los *dominios* ingleses, los Estados Unidos, etc., pertenecen claramente, en un sentido espiritual, a Europa» (Husserl, 1990: 328).

per arribar a proposar-se com a una essència en l'esdevenir europeu i vincular-se a l'*espiritualitat* europea reivindicada per Husserl.

En efecte, aquesta resignificació de l'experiència dels camps com a espai de resistència constitueix un motiu central a la novel·la, elaborat a través de diferents estratègies literàries tant de caràcter estructural (la novel·la comença presentant els «presos» com a llibertadors del camp), com a estilístic (la mateixa paraula «resistència» apareix en moltes ocasions a la novel·la associada a l'espai concentracionari i el llenguatge es reivindica com a eina a través de la qual transcendir l'experiència), com a simbòlic (a través de la mateixa resignificació espacial i temporal a través de l'escriptura que es presenta com una forma de resistència).

D'aquesta manera, la proposta de memòria de Semprún és capaç d'incorporar la veu de la resistència al diàleg de construcció històric del qual s'ha vist tradicionalment exclosa. Es construeix així un marc mític a través del qual unificar els diferents moviments de resistència i construir un motor ètic del subjecte i de la seva articulació comunitària, és a dir, la seva representació política. Més encara, incorporar la noció de resistència a l'espiritualitat europea, que es considera centre ideològic constitutiu de la UE, implica d'aquesta manera prendre la construcció política democràtica europea com un espai de resistència, cim de les aspiracions humanistes europees.

1.6. El llenguatge com a eina de resistència

Atenció especial mereix la reivindicació del llenguatge com a eina de resistència. Com ja hem vist, el llenguatge és un element fonamental en la construcció de significats a la novel·la de Jorge Semprún. D'aquesta manera, la capacitat de transcendir l'experiència ve donada a través de la sublimació en convertir-se en artefacte literari, la qual cosa expressa Semilla Durán com la *transfusió* del cos i la memòria del subjecte al cos i la memòria de l'escriptura⁸. Com es simbolitza després de la seva pèrdua del coneixement en «caure» del tramvia, només a través del llenguatge es pot restablir una lògica amb les objectes i, per tant, ser posseïdor d'un «jo». I aquest sembla ser, precisament, el propòsit de Jorge Semprún al llarg de la construcció de la novel·la: representar una realitat dels camps de concentració que sorgeixi de la transformació de la memòria a través del llenguatge i que assumeixi com un procés paral·lel al de l'assumpció d'una identitat personal i col·lectiva (europea). El llenguatge es converteix així en una eina que capacita la resistència en construir un ordre mític de la realitat i dels subjectes.

NOTES

8 | Vegeu Semilla-Durán (2004 i 2005).

1.7. L'home nou europeu

Perquè, efectivament, Buchenwald es converteix també en l'origen mitificador dels subjectes, partint, com assenyala Pla, del mateix procés de mitificació autobiogràfic dut a terme per Semprún en la seva obra literària (Pla, 2004: 54). Així, la novel·la de Semprún pretén incorporar el subjecte lector al procés de construcció d'aquest nou ciutadà europeu a través de la recuperació de figures individuals *exemplificants*, tant des de la seva obra literària com assagística (el propi transsumpte de Semprún, Maurice Halbwachs o Jean Patocka com a continuador (i màrtir) polític de les propostes de Husserl) i que representen l'«heroisme de la raó» capaç d'enfrontar-se a la disgregació europea (Semprún, 2006: 27'). En efecte, a *La escritura o la vida*, el lector s'enfronta a una estilització de l'experiència que col·labora en aquesta construcció mítica del camp dotant els personatges d'un caràcter heroic i tràgic («Todos nosotros, que íbamos a morir, habíamos escogido la fraternidad de esta muerte por amor a la libertad» (Semprún, 2007: 37)). Només en mostrar la mort evita Semprún la mitificació: les morts per disenteria de Halbwachs i Morales, d'un patetisme que contrasta amb l'heroïcitat amb la qual es representa la seva vida, només són transcendides per la voluntat i fraternitat dels individus que envolten els morts i pels versos, de Baudelaire en un cas i de Vallejo a l'altre, que adquireixen el caràcter d'una extremunció.

D'aquesta manera, una de les principals construccions del sentit resultants d'aquesta estratègia de resignificació superadora del record és la formulació d'un subjecte europeu que estigui incorporat a l'esperit fratern, humanista i resistent i per al qual l'experiència suposi només un obstacle (o, més aviat, una necessitat) per a la seva completa realització. En aquest sentit, la proposta de Husserl (en una reflexió molt pròpia del pensament modernista i d'avantguarda de l'època) ja identificava la formació de les nocions espirituals europees (i de les conseqüents produccions de comunitat) al voltant de la figura d'un *home nou* sorgit a la Guerra clàssica i que, a través de la idea, entraria en una *progressiva* construcció de la mateixa noció contemporània d'humanitat (Husserl, 1990: 332). El desdoblament en dues veus del transsumpte de Semprún i la superació transcendent a través del llenguatge (que és reivindicat com a una de les eines més importants de la resistència) permeten la representació d'un nou ciutadà europeu emergit dels camps de concentració.

1.8. El destí comú de l'Europa supranacional

De la mateixa manera com la vivència es presenta com a transformadora i regeneradora del subjecte, travessar l'experiència

dels camps suposa un pas que permet la configuració d'un sistema polític democràtic. En aquest sentit, Semprún vincula la seva tornada a Buchenwald amb el procés d'unificació alemanya i, així, en el procés de superació del subjecte s'equipara al procés de reconstrucció europeu. En aquest sentit, la conferència de Husserl, a través d'una terminologia darwinista aplicada a les organitzacions polítiques –posada de manifest, per exemple, en referir-se a la crisi europea com «la malaltia europea» (Husserl, 1990: 326) – i que construeix una idea de superació moral política que tindria el seu reflex en les diferents formes d'articular-se com a comunitat, uneix de forma indissoluble la noció d'una Europa supranacional amb la idea de progrés a nivell ontològic i històric. En aquest sentit, el text de Husserl reflecteix la creença en un destí comú europeu, idea a la qual col·labora la construcció literària de Semprún a través d'aquesta construcció superadora de l'experiència. Aquesta formulació utòpica adquirirà la seva representació a la UE.

En definitiva, la proposta literària de Jorge Semprún implica dotar d'un nou significat al testimoni i convertir-lo en un artefacte textual que sigui subjecte d'una nova pràctica política. El testimoni s'allunya així de la pretensió d'establir una *veritat* històrica i, per contra, s'afirma com una eina activa en els processos de construcció de memòria col·lectiva a través de l'articulació de les subjectivitats. Així, la intenció de Semprún supera el simple intent de rememoració per resignificar l'experiència concentracionària tant a nivell espaciotemporal com polític. *La escritura o la vida* articula per a fer-ho un imaginari mític capaç d'establir un marc afectiu comú que imbrui literatures i experiència i que reculli la noció d'«espiritualitat europea» proposada per Husserl. Tal com l'autor reivindica, els valors tradicionals humanistes que inclou aquesta espiritualitat (als quals Semprún incorpora el principi de *resistència*) han conformat un corrent de pensament capaç d'articular un projecte polític supranacional i democràtic erigit al voltant de la noció de progrés històric i ontològic i que té la seva representació a la Unió Europea. El testimoni de Semprún constitueix alhora un intent de col·laboració en la constitució d'aquesta comunitat afectiva europea mitjançant l'extensió de les seves fronteres com una reivindicació dels valors espirituals europeus i de l'experiència democràtica reflex de la reconstrucció política europea i emparada en la UE.

2. Abasts polítics i metodològics de l'anàlisi de *La escritura o la vida*

Com hem esmentat abans, la proposada ètico-política de Semprún suposa un intent de presentització de l'experiència a través de la inclusió del lector en una comunitat afectiva que comparteixi una sèrie de valors constitutius que permetin establir un vincle frater

superador de l'enfrontament entre europeus i que tingui la seva manifestació política en una Europa supranacional (representació constituïda per la UE). En aquest sentit, la novel·la proposaria una aproximació a l'experiència que li confereixi una categoria política alhora que retornarà a l'àmbit polític europeu una problemàtica que, com ja han advertit diversos autors⁹, s'està desplaçant discursivament cap als EUA. Sens dubte, *La escritura o la vida* constitueix una superació del discurs filosòfic en conjuminar (i, de fet, arrelar de tal manera que no existeix l'una sense l'altra) una resistència intel·lectual (que parteixi d'unes propostes ideològiques que combinen trets propis de la modernitat com el valor de la subjectivitat i l'individu) amb una proposta de resistència activa¹⁰ i textual. En aquest sentit, ens sembla molt interessant la proposta de conversió del propi testimoni en praxis de manera que l'acció teòrico-discursiva es vegi ratificada per l'acte d'escriptura sense abandonar, alhora, l'objectiu de transcendència espiritual. Més encara, ens sembla especialment interessant, tot i que conflictiva des del punt de vista polític¹¹, l'estratègia de construcció d'un marc mític a través del qual intentar reivindicar i incorporar al present el principi de resistència i construir un llenguatge comú que permeti conjuminar les seves diferents presentacions, objectiu que, tal i com proposen Hardt i Negri (2005: 76) constitueix un tasca d'estudi. Tanmateix, ens sembla que, malgrat això, *La escritura o la vida* proposa una lectura de l'experiència que ens incapacita per dur a terme una anàlisi del present polític europeu i col·labora amb un procés paralitzador de la memòria. En aquest sentit, ens sembla interessant intentar explorar l'abast polític i metodològic de la proposta de Semprún.

En primer lloc, alguns autors posen en dubte l'efectivitat dels mecanismes de construcció de memòria proposats per Halbwach (Huyssen, 2002: 23) en suggerir que, en proposar formacions de memòria estables, ignoren les transformacions en les relacions socials, la temporalitat, l'espai i la informació que ha portat l'era global. En aquest sentit, la proposta pràctica de Semprún, en ignorar el context històric-polític en l'elaboració discursiva, es manifestaria ineficaç.

2.1. La manca d'existència d'una zona gris: el «mal radical»

Però més enllà, si bé la construcció mítica de l'experiència permet, com hem vist, exercir un vincle afectiu amb el lector que li permeti reconèixer-se dintre d'una comunitat afectiva de la resistència, aquesta mateixa mitificació suposa, també, proposar una visió de

NOTES

9 | Consulteu-lo respecte Wieviorka (1998).¹³ | Me refiero aquí a Benjamin y las críticas vertidas por Celan en torno a su figura como intelectual comprometido incapaz de analizar el papel de la cultura germánica en la instauración de un sistema de pensamiento que permitiera los campos.

10 | En aquest sentit, el transumpt de Semprún afirma: «Sabía que estaban inmersos en el universo clandestino de la Resistencia. La verdadera, quiero decir, la única, en mi opinión: la armada» (Semprún, 2007: 189).

11 | Aquesta estratègia és usada, per exemple, per dur a terme una vinculació identitària entre l'Estat israelita i el judaisme. D'altra banda, aquesta eina és conflictiva quant al respecte per la veracitat de l'experiència. Més enllà, pot sustentar un discurs bel·licista, tal com advertia Todorov (2000). Advertim d'això més endavant en qüestionar la mateixa noció d'*espiritualitat europea*.

l'experiència molt allunyada del present i construir un subjecte de caràcter heroic que ignora al veritable subjecte dels camps.

La conseqüència és l'establiment d'una lectura dicotòmica de la realitat dels camps de concentració. Així, davant les mirades fraternes que hi havia entre els tots els interns de Buchenwald, s'enfronta la mirada freda i asèptica del guardià nazi, representant del «mal radical». Tal i com la mateixa novel·la manifesta, la narració explora el que el propi Malraux estableix com «la región crucial del alma donde el Mal absoluto se opone a la fraternidad» (Semprún, 1995: 69). El resultat és que no hi ha a la novel·la de Semprún la representació d'una *zona gris*¹², noció que ha generat importants reflexions al voltant del subjecte i les seves relacions amb la sobirania, qüestions aquestes que són ignorades per la novel·la de Semprún.

2.2. La continuïtat amb la tradició

Com a conseqüència, la proposta resignificadora de Semprún evita la realització d'una crítica al sistema de pensament previ als camps. Tot el contrari, Semprún construeix un projecte continuista que s'exemplifica majoritàriament en la reivindicació d'una filosofia i cultura humanistes. Si bé és cert que, en la seva elecció, Semprún construeix una comunitat idealitzada de la resistència, aquesta provoca que no hi hagi cap reflexió, com sí trobem en altres autors com Adorno, Kertész i Celan, sobre la responsabilitat del pensament europeu modern (fins i tot resistent¹³) en la constitució dels camps de concentració. Tot el contrari, la cultura (i principalment la literatura i la filosofia) s'enalteixen de tal manera que es constitueixen com a referents espirituals (així, la poesia ocupa el lloc del *kaddish* o l'extremunció).

D'altra banda, davant la proposta continuista de Semprún, es planteja la qüestió de la «impossibilitat» d'aquesta continuació atès que aquesta tradició filosòfica de la qual Semprún es fa ressò i que serà la conformadora discursiva d'aquesta espiritualitat europea està molt lligada a una tradició jueva (especialment alemanya) la representació europea es veu infinitament reduïda després de la II GM. En aquest sentit, l'estratègia de Semprún, presentitzar aquesta tradició a través de l'evocació, és clarament insuficient. El mateix Semprún reconeix la necessitat de pensar l'absència de la cultura jueva a Europa i intentar reincorporar-la a la tradició: «Cómo sustituir, cómo volver a incitar, cómo volver a absorber, a atraer la cultura judía para que fecunde una vez más la cultura europea?» (Semprún, 2006: 275).

NOTES

12 | Aquest terme, utilitzat per la crítica per a referir-se a la impossibilitat de dur a terme una mitificació o demonització moral dels protagonistes dels camps de concentració, està presa del títol del segon capítol de la novel·la *Los hundidos y los salvados* de Primo Levi.

13 | Em refereixo aquí a Benjamin i a les crítiques vessades per Celan al voltant de la seva figura com a intel·lectual compromès incapaç d'analitzar el paper de la cultura germànica a la instauració d'un sistema de pensament que permetés els camps.

2.3 La UE com a representant dels valors humanistes

Però, fonamentalment, si bé la resignificació de l'experiència es presenta com una mesura satisfactòria per a la construcció d'una figura de resistència com a vincladora històrico-política europea, s'allunya per contra de l'anàlisi de les relacions entre sobirania i subjecte, impeding una reflexió de l'experiència dels camps que es desvinculi d'un discurs al voltant de la transformació (superadora en aquest cas) del subjecte i que contribueix a la desvinculació històrico-política de l'experiència (desvinculació que, sens dubte, està compensada en part a la novel·la a través de la inclusió d'un continu històric en relació a aquesta figura de la resistència) ahora que concedeix al testimoni una mena de *happy end* propi d'aquesta americanització de la memòria que esmentàvem abans. Aquesta estratègia de resignificació col·labora en la construcció d'una idea de progrés històric i ontològic que construeix un present desvinculat políticament del passat ahora que sustenta una noció (la de progrés i, amb ella, la de destí¹⁴) que, tal i com autors com Bauman o Levinas suggereixen, és essencialment civilitzadora i bèl·lica. En aquest sentit, ens sembla que el seu intent de protegir la democràcia de les acusacions totalitàries que poguessin debilitar-la, la lectura de *La escritura o la vida* proposa una lectura massa complaent amb el present europeu (i amb l'organització política de la UE que representa el seu projecte supranacional) ahora que vincula la UE a aquesta noció d'espiritualitat europea (incloent-hi la mateixa noció de resistència) idealitzant aquest projecte polític. En efecte, a la seva obra assagística, Semprún reincideix en la necessitat de protegir les democràcies contemporànies dels atacs que provenen de les posicions marxistes de l'esquerra i la intel·lectualitat europea. Sota la referència a l'assaig d'Orwel *El león y el unicornio*, Semprún defensa una construcció democràtica europea basada en la defensa de la «razón práctica democrática» (Semprún, 2006: 82). Coincideix en aquest sentit amb les afirmacions d'Amèry (que articula que els atacs infundats a les democràcies europees de feixites, reflecteixen una dèbil anàlisi política i debiliten les articulacions polítiques europees (Amèry: 2004).

D'una banda, tot i que és cert que la UE es funda a partir d'un acord entre els països europeus sostingut en criteris semblants als proposats per aquesta «espiritualitat europea» enunciada per Semprún, es tenen en compte també, tal i com recullen els criteris de Copenhaguen¹⁵, supòsits econòmics que s'agrupen indissolublement a aquests principis espirituals de tal manera que els projecte europeu, a més de vincular-se a uns principis polítics inspirats en els principis humanistes i de la Il·lustració, constitueix també (i majoritàriament) l'articulació política que permet la instauració d'un sistema econòmic neoliberal a Europa. La vinculació d'ambdós criteris, polític i econòmic, significa aquest model econòmic com una noció essencial

NOTES

14 | L'espiritualitat europea implica una «teleologia a ella inmanente, que se hace en general cognoscible desde el punto de vista de la humanidad universal como la irrupción y el comienzo de la evolución de una nueva época de la humanidad, de la época de la humanidad que a partir de este momento no quiere ni puede vivir sino en la libre conformación de su existencia, de su vida histórica a partir de las ideas de la razón, en orden a tareas infinitas» (Husserl, 1990: 328).

15 | Hi ha tres criteris vinculants a l'ingrés a l'organització comú europea: el criteri polític (l'existència d'institucions estables que garanteixen la democràcia, l'Estat de dret, el respecte pels drets humans i el respecte i protecció de les minories), el criteri econòmic (l'existència d'una economia de mercat viable, així com la capacitat de fer front a la pressió competitiva i les forces del mercat dintre de la Unió) i el criteri del patrimoni comunitari (la capacitat per a assumir les obligacions que es deriven de l'adhesió, especialment acceptar els objectius de la unió política, econòmica i monetària).

d'Europa i inclou els valors del sistema capitalista dintre d'aquesta «espiritualitat europea». En efecte, el mateix Semprún reconeix a la seva obra assagística, aquesta articulació europea al voltant de nocions econòmiques però, tanmateix, les vincula a la subjacent espiritualitat democràtica i humanista (Semprún, 2006: 136).

No obstant això, aquesta relació ens força a qüestionar la compatibilitat d'ambdós principis i, per tant, la capacitat europea de garantir l'aplicació dels valors humanistes (i, en especial, la seva capacitat d'encarnar aquest esperit de la resistència proposat per Semprún) en la seva realització política. No es tracta, en aquest sentit, de desvirtuar la noció mateixa de democràcia vinculant-la als totalitarismes europeus sinó d'analitzar i denunciar, si cal, les aplicacions de sobirania d'aquesta i reconèixer les noves formes de corrupció política en les democràcies neoliberals europees.

2.4. La noció de «espiritualitat europea»

D'alta banda, ens sembla fonamental aturar-nos en la mateixa noció de «espiritualitat europea» proposada per Husserl i encunyada per Semprún per articular ideològicament el seu projecte polític. Tal i com expressa Husserl,

Hay en Europa algo singular, único, respecto de lo que todos los otros grupos humanos son también sensibles en cuanto algo que, independientemente de toda consideración de utilidad, se convierte para ellos, por grande que sea su voluntad indomable de autoconservación espiritual, en una incitación a europeizarse, en tanto que por nuestra parte, si tenemos una comprensión cabal de nosotros mismos, nunca optaremos, por ejemplo, por indianizarnos (Husserl, 1990: 329).

Aquesta afirmació manifesta no només una concepció «eurocèntrica» de la realitat (que, com exposen Hardt i Negri és essencialment contrarevolucionària ja que «el eurocentrismo nació como una reacción a la potencialidad de una igualdad humana recién descubierta; fue la contrarrevolución en una escala global» (2005: 96)) sinó, encara més, una relació amb l'altre en termes d'absoluta jerarquia ètica o espiritual que poden aparèixer sense dificultat com a sustentadores d'un criteri dicotòmic civilització/barbàrie, criteri potenciador dels fenòmens dels camps (Bauman, 2006)—i, com autors com Arendt (1982) afegeixen, sens dubte, també de l'Imperialisme previ—. Efectivament, en relació a la seva constitució en uns termes que es revelen com a excloents (per a Husserl, aquesta espiritualitat no és compartida per «los esquimales o los indios de las tiendas de campaña de las ferias anuales, ni los gitanos que vagabundean continuamente por Europa» (Husserl, 1990: 328)), la noció d'una Europa que sigui centre cultural i de pensament, posseïdora d'un destí històric continua en realitat un sistema ideològic expansionista

i imperialista. No hi ha dubte que *La escritura o la vida* proposa una relació amb l'altre que dissent notablement d'aquesta noció imperialista i, de fet, el mateix Semprún reconeix en la seva obra assagística la necessitat de construir una Europa caracteritzada per la inclusió de la diferència que es realitzi en el multilingüisme i en la inclusió de les tradicions àrab i hebraica o la inclusió dels països de l'Est d'Europa (Semprún, 2006:137).

En aquest sentit, el mateix Semprún reconstrueix la proposta de Husserl en un intent de superació. Tanmateix, ens sembla que cabria preguntar-se fins a quin punt la construcció simbòlica/ideològica d'Europa (i del seu projecte polític i econòmic, la Unió Europea) s'apropa o s'allunya d'aquesta postura i si és possible articular aquests mateixos principis humanistes a una construcció democràtica que pugui superar el local per a fer-se universal. Paral·lelament, tal i com assenyala Hyssen «resulta importante recordar que mientras los discursos de la memoria en cierto registro parecen ser globales, en el fondo siguen ligados a las historias de naciones y estados específicos» (Huyssen, 2002: 21). En aquest sentit, ens sembla que la mateixa concepció eurocèntrica i resistent sembla sustentar, en certa manera, certa manca de crítica amb el present i, més concretament, amb el projecte polític de la UE, i evita enfrontar-se a posicions més crítiques d'aquest.

2.5. Abasts polítics i metodològics

En aquest sentit, més encara quan compartim la proposta de resistència que es desprèn de l'obra de l'autor i la necessitat d'articular-la al voltant d'una comunitat, ens sembla que l'abast polític de la proposta de Semprún és relativament afectiu. Això és així en la mesura que *La escritura o la vida* resignifica l'experiència totalitària com una necessitat en el camí de progrés de la història política i ontològica europea, i manté així sense qüestionar certs aspectes conflictius del pensament sustentador de l'experiència dels camps tal i com una concepció eurocèntrica excloent que constitueix una otredad bàrbara o la idea de destí nacional (supranacional en aquest cas), alhora que manté una actitud complaent amb el present europeu i la seva organització política. Així, la visió indulgent de Semprún (la seva transformació del *final felix*) provoquen finalment una continuació d'una construcció de memòria *despresentalitzada*.

Tanmateix, l'anàlisi d'aquesta proposta política ens permet extraure la noció d'espiritualitat europea com una figura d'anàlisi que és rellevant en quant justificadora de la construcció comunitària europea i que es proposa com una articulació teòrica conflictiva. En aquest sentit, aquesta figura, en la seva articulació, ha de ser portadora de totes aquestes contradiccions i paradoxes. D'altra banda, l'anàlisi

de la proposta política de Semprún ens fa interrogar-nos sobre la possibilitat de dur a terme una veritable presentització de l'experiència que no identifiqui, i per tant qüestioni, al subjecte contemporani i a les democràcies europees alhora que explori sense deixar de tenir en compte les profundes diferències entre els diferents moments històrics, la continuïtat de les relacions entre sobirania i individu.

Bibliografía

- AMÉRY, J. (2004): *Más allá de la culpa y la expiación*, Valencia: Pre-textos.
- ARENDRT, H. (1982): *Los orígenes del totalitarismo 2. Imperialismo*, Madrid: Alianza Universal.
- BAUMAN, Z. (2006): *Modernidad y Holocausto*, Madrid: Sequitur.
- BENJAMIN, W. (2007): *Obras*, Madrid: Adaba, vol. II.
- DUVIGNAUD, J. (2004): «Prefacio» en Halbwachs, M., *La memoria colectiva*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, 7-15.
- HALBWACHS, M. (2004): *La memoria colectiva*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza.
- HARDT, M. i NEGRI, A. (2005): *Imperio*, Barcelona: Paidós.
- HUSSERL, E. (1990): *La crisis de las ciencias europeas y la fenomenología trascendental*, Barcelona: Crítica.
- HUYSEN, A. (2002): *En busca del futuro perdido: cultura y memoria en tiempos de globalización*, México: Fondo de Cultura Económica .
- LOZANO AGUILAR, A. (2001): «De la Shoah al Holocausto. Spielberg, intérprete del exterminio de los judíos europeos», en Sánchez-Biosca, V. y Benet, V. (eds.), *Decir, contar, pensar la guerra*, Valencia: Universitat de Valencia Ediciones, 54-86.
- LOZANO AGUILAR, A. (2007): «De Ohrdruf a Auschwitz. Un imaginario para el mal», *Archivos*, 55, 58-78.
- PERIS, J. (2005): *La imposible voz. Memoria y representación de los campos de concentración en Chile: la posición del testigo*, Santiago de Chile: Cuarto Propio.
- PLA, Xavier (2004): «Jorge Semprún. La verdad literaria y la densidad transparente», *Quimera*, 238-239, 53-56.
- SÁNCHEZ-BIOSCA, V. (2001): «Representar lo irrepresentable. De los abusos de la retórica», en Sánchez-Biosca, V. i Benet, V. (eds.), *Decir, contar, pensar la guerra*, Valencia: Universitat de Valencia Ediciones, 53-70.
- SEMPRÚN, J. (1994): *Una tumba en las nubes. Discurso pronunciado con ocasión del Premio de la Paz*, Barcelona: Tusquets Editores.
- SEMPRÚN, J. (2006): *Pensar en Europa*, Barcelona: Tusquets.
- SEMPRÚN, J. (2007): *La escritura o la vida*, Barcelona: Tusquets Editores.
- SEMILLA-DURÁN, M. A. (2004): «Vivir, resistir, escribir. Entre testimonio y literatura», *Quimera*, 238-239, 36-43.
- SEMILLA-DURÁN, M. A. (2005): *Le masque et le masqué: Jorge Semprún et les abîmes de la mémoire*, Toulouse: Presses Universitaires du Mirall.
- SOTO FERNÁNDEZ, L. (1996): *La Autobiografía ficticia en Miguel de Unamuno, Carmen Martín Gaité y Jorge Semprún*, Madrid: Pliegos.
- TODOROV, T. (2000): *Los abusos de la memoria*, Barcelona: Paidós Asterisco.
- WIEVIORKA, A. (1998): *L'ère du témoin*, Paris: Hachette littératures.